

Hiányszakmát tanuló végzős szakiskolások – kutatási beszámolók

Mártonfi György

.....

Bevezetés

A hiányszakma fogalma az utóbbi néhány évben került a szakképzésről és munkaerőpiacról szóló nyilvános diskurzusba. A fogalmat a nemzetközi szakirodalom nem ismeri, nem használja, bevett angol megfelelője nincs is. Nálunk az 1997-es *Pedagógiai Lexikon*ban már szócikként szerepel. E definíció¹ szép példája az elmúlt rendszer foglalkoztatáspolitikáját meghatározó, már évtizedekkel ezelőtt is elavult, de a mai sajátos érdekviszonyok között ismét főszerepet kapó munkaerő-tervező logikának. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a „hiányt” – amit méltán tehetünk idézőjelbe, hiszen sokszor az sem egyértelmű, hogy a hiányszakmákban közgazdasági értelemben hiány lenne – befolyásolja az adott szakmában elérhető bérkínálat és a munkakörülmények is. Nem véletlen, hogy a közgazdász kutató Köllő János „ügynevezett” hiányszakmákról beszél, amelyekben kiképzettek a munkaerő-keresletet többszörösen meghaladó számban találhatók a regisztrált munkanélküliek, és valószínűleg még többen az inaktívak körében, és amely szakmákban a legtöbb térségben az elhelyezkedés még a garantált minimálbérért sem könnyű.

Hiányszakmák abban az értelemben persze bizonyosan léteznek, hogy a regionális fejlesztési és képzési bizottságok (RFKB) évente régióként tíz szakmát a hiányszakmák közé soroltak, amely státusz a képzésben résztvevők számára is jelentős előnyöket biztosít (ösztöndíj, magasabb juttatások, az Útravaló programban való részvétel lehetősége), amint a gyakorlati képzés szervezői számára is (magasabb költségleírési lehetőségek, nagyobb esély a pályázati pénzek elnyerésére). A hiányszakma kategóriája tehát szabályozási eszközzé is vált az elmúlt években. Az építőipari és vasas szakmák dominálnak a „hi-

---

¹ Hiányszakma „akkor keletkezik, amikor a munkaerőpiacon bizonyos képesítésű munkaerőből kevesebb van, mint amennyire a nemzetgazdasági rendszernek szüksége lenne. E képesítések szempontjából a szakképzési rendszer kibocsátása alacsonyabb a szükségesnél.”

vatalos” hiányszakmák között minden régióban, de sok más szakmacsoportban is van egy-egy olyan szakma, amelyet egy-két régióban a hiányszakmák közé soroltak.

A TÁMOP 3.1.1 „21. századi közoktatás – fejlesztés, koordináció” program 6.1.1-es, Elhelyezkedési esélyek című elemi projektjében a hiányszakmák és az ezeket tanuló szakiskolások vizsgálatára is sor került.² Az itt következő, 2011 őszén készült írások a 2010 májusában, szakiskolások és speciális szakiskolások körében, végzés előtt egy-két hónappal lebonyolított felmérés adatbázisának elemzésén alapulnak.³ Arra voltunk kíváncsiak, hogy a hiányszakmákat tanulók egy-egy más szakmával összevetve mennyire más háttérrel és esélyekkel kezdik munkaerő-piaci pályafutásukat. Milyen különbségek mutatkoznak az egyes hiányszakmákat tanulók terveik, lehetőségeik között? Választásuk mennyire saját választás vagy korábbi gyenge teljesítményük – és a beiskolázási mechanizmus – meghatározta kényszerpálya? Milyen arányban tervezik a pálya elhagyását már a szakmunkásvizsgát megelőző egy-két hónapban, vagy ragaszkodnak tanult szakmájukhoz? Milyen hasonlóságok és különbségek fedezhetők fel a szakiskolások és a speciális szakiskolás tanulók között?

Összesen 3260 fiatal töltötte ki kérdőívünket. Mintaválasztásunk a szakiskolai populációra nem reprezentatív. Arra törekedtünk, hogy a legfontosabb hiányszakmákat reprezentáljuk a felmérés adatbázisában, illetve, hogy maguk az egyes szakmák tanulói almintái jól reprezentálják – régiók, településtípus szerint – az abban tanulók összességét. A mintaválasztás során először a szakmákat választottuk ki. A mintakészítés idején, 2010 tavaszán a 10 régióban összesen 24 szakmát soroltak a régiónkénti 10-10 hiányszakma közé. Ebből 5 szakma csak egy-egy régióban került a hiánylistára, ezeket figyelmen kívül hagytuk. Azt a 4 szakmát, amelyeket minden régióban a hiányszakmák közé soroltak – a kőműves, a hegesztő, az ács-állványozó és a forgácsoló, valamint az évről évre 5-6 régióban hiányszakmának számító villanyszerelő – először bevettük a mintába, de utóbb az ács-állványozóról lemondunk az alacsony elemszám miatt.⁴ A további 14 szakma mindegyike két vagy három régióban szerepelt a listán. Ezek közül szintén az elérhető elemszám alapján választottunk további 6 hiányszakmát (géplakatos, szerkezetlakatos, szobafestő, nőruha-készítő, szakács és asztalos), illetve fontos szempont volt még, hogy az elsősorban a lányok által, illetve a mindkét nem által tanult szakmák is a hiányszakmák közé kerüljenek.⁵

2 A hiányszakma kategória kialakulásáról, mibenlétéről, a hiány adatokkal való alátámasztásának hiányáról lásd még Mártonfi György két cikkét. A „Hiányszakmák” című írását az *Educatio* 2011/3-as, valamint a „Hiányszakmák” „diadalútja” címűt a *Szaktudósító* 2012. februári számában.

3 A tanulmányokat Györgyi Zoltán lektorálta. A kutatás során készült további három írás – Szanyi-F. Eleonóra, Bodacz-Nagy Boróka és Szalma Ivett írásai – az *Új Pedagógiai Szemle* 2011/6-os számában már megjelent.

4 Mintaválasztásunkat korlátozta, hogy egyidejűleg az OFI egy másik kutatása is megkeresett 100 szakiskolát, ahol szintén a végzősök körében készült felmérés. Nem akartunk túlságosan nagy terhet hárítani ezen iskolákra, ezért ezt a 100 iskolát automatikusan kizártuk a felkeresendők közül. A többi iskolában együttesen sem volt számunkra elegendő számú ács-állványozó.

5 Sajnos a szociális gondozókról is le kellett mondanunk az alacsony elemszám miatt, illetve azért, mert őket jellemzően nem az ipari szakmákat oktató intézményekben képzik, így bevonásuk további kérdezői kapacitást igényelt volna.

A kiválasztott 10 hiányszakma mellett további két szakmában kerestünk fel tanulókat. Az egyik a fodrász szakma, amelyet főleg lányok tanulnak, és amely a hiányszakmákkal szemben népszerű a fiatalok körében („divatszakma”). Ugyanakkor egyre több – immár négy – régióban sorolják a nem támogatott, tehát beiskolázási létszámban visszaszorításra ítélt szakmák közé. A fodrász az egyetlen nagy létszámú ilyen szakma. Végül a bolti eladókat tizenkettedikként azért választottuk a vizsgált szakmák közé, mert olyan nagy létszámú szakma, amelyet egyetlen régióban sem soroltak a kiemelten támogatottak vagy nem támogatottak közé, tehát mindenhol a középső kategóriába került, és fiúk, lányok egyaránt sokan tanulják. A hiányszakmák között egyetlen „koedukált” szakma van, a szakács, a többi, az egyetlen nőiruha-készítőn kívül, döntően fiúk által tanult szakma.

A kiválasztott 12 szakmában összesen 14 669 tanuló tanult 2008-ban végzős évfolyamon, mintegy egyharmaduk azokban az intézményekben, amelyeket felkerestünk. A 86 intézmény a régiókat és a településtípusokat jól reprezentálja, de ezek között praktikus okokból⁶ a nagyobb létszámú intézmények felülreprezentáltak, így mintánkba a kisebb szakképző intézményekben tanulók jóval átlag alatti arányban kerültek. Az iskolák csak minimális arányban utasították vissza a részvételt a felmérésben⁷, ezeket az adott iskolákban képzett szakmákban képző másik iskolával helyettesítettük. A kérdőívet végül 3260 diák töltötte ki, szakmák szerint az alábbi megoszlásban.

1. táblázat

Az egyes szakmákat tanulók száma és aránya a feldolgozott mintában

Szakmák	Tanulók száma	Százalék (%)
Asztalos	403	12,4
Bolti eladó	564	17,3
Fodrász	320	9,8
Gépi forgácsoló	250	7,7
Géplakatos	120	3,7
Hegesztő	172	5,3
Kőműves	250	7,7
Nőiruha-készítő	196	6,0
Szakács	397	12,2
Szerkezetlakatos	91	2,8
Szobafestő, mázoló és tapétázó	271	8,3
Villanyszerelő	226	6,9

⁶ Időkeret és anyagi korlátok.

⁷ Ezúton is köszönjük a 86 iskola együttműködését, szervezésben való közreműködését. Segítségük nélkül a kutatás és tanulmányaink nem készülhettek volna el.

A kapott adatbázis tehát nem reprezentálja a végzős szakiskolásokat, de jól reprezentálja az egyes szakmákban tanulókat, így kifejezetten alkalmas szakmánkénti, illetve – minthogy a hiányszakmák között legfontosabb két szakmacsoport, a gépész és az építőipari több szakmával is megjelenik – szakmacsoportonkénti összehasonlításra. Minthogy egyidejűleg sor került az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézetben egy, a szakiskolákra vonatkozó reprezentatív felmérésre⁸ ugyanezen célcsoportban, és a két kérdőív között átfedés is van, így a legfontosabb témákban a teljes populációra érvényes megoszlásokat is megismerhettük, amelyek egyébként alig térnek el a mi mintánkban mért értékektől.

A szakiskolai felméréssel egyidőben a kérdőív rövidített, egyszerűsített változatát speciális szakiskolások utolsó két szakképző évfolyamának diákjaival is kitöltöttük. A 17 iskola kiválasztásánál a területi lefedettség mellett azon iskolákat preferáltuk,

ahol a szakiskolai minta 12 szakmájában viszonylag sokan tanultak. Így a mintában felülreprezentáltak az OKJ-s szakmákat, és ezen belül is a hiányszakmákat nagyobb számban tanulók, tehát a szakiskolás minta választásakor sem a reprezentativitás volt a fő szempont. Ugyanakkor ez a mintaválasztás lehetővé tette, hogy a 824 speciális szakiskolás egy részhalmazának válaszait összevethettük a szakiskolások válaszaival. Öt hiányszakmában volt ehhez elegendő elemszám, és mint láthatjuk, rendkívül érdekes eredményekre vezetett az összehasonlítás.

Az itt közölt írások a szerzők egy-egy témában készített tanulmányainak erősen rövidített változatai. A válogatásnál és a szövegrészek kiválasztásánál arra törekedtünk, hogy a legfontosabb témák elemzései, a fontos dimenziók mentén történő összehasonlítások jelenjenek meg.

8 TÁMOP 3.1.1 – 7.1.6-os, A tanulás és a munka világa közötti átmenet vizsgálata tanulói pályakövetéssel című elemi projekt, kutatásvezető Tomasz Gábor.